

Противоречивость их восприятия разными авторами, тем не менее, не отразилась на общей трактовке понятия. На первый план выдвигается *душа настоящая русская* [П. Романов, Русская душа]; *живая русская душа* [П. Романов, Русская душа]; *бездна хаотической первозданной души славянской* [Аверченко, Русские в Европах]; *живая горячая душа – дыханье Божие* [Тэффи, Человекообразные].

В условиях перехода на новые нравственно-этические ориентиры актуальным было утверждение идеальности, непогрешимости внутреннего мира человека, что и обусловило состав адекватной парадигмы. Контекстуальная характеристика при этом не ограничивается одиночными определениями, чаще всего авторы используют однородные открытые ряды: *душа нежная, меланхолическая, полная радостного трепета перед красотой мира* [Аверченко, Геракл]; *неразгаданная мятущаяся душа* [Аверченко, Смерть девушки у изгороди]; *бессмертная душа, видевшая небо и вечность* [П. Романов, Зима]; *душа...хотела быть белой, легкой, воздушной, прозрачной* [Тэффи, Кишмиш]; *душа осталась такая же тихая и умиленная* [Тэффи, Поручик Каспар]; *тихие, глубокие души* [П. Романов, Зима]; *серьезная и глубокая душа, какой я не встречал у современных эсеници* [Тэффи, Сватовство]. Развитие языкового образа основано и на отрицательных коннотациях, что отражает объективные реалии. В таком случае используются прилагательные, передающие не столько сам признак, сколько авторское отношение (сожаление, сочувствие и т.п.): *беззащитная и не устоявшаяся душа* [Тэффи, Рекламы]; *усталая, издерганная душа* [Аверченко, Смерть девушки у изгороди]; *заблудившаяся душа* [Аверченко, Страшный человек]; *душа его глуха и тяжела* [П. Романов, Зима]; *одинокие души* [П. Романов, Зима]; *убогая душа* [П. Романов, Верующие]. Как свидетельствует материал, на отрицательные коннотации наслаиваются модальные смыслы, которые и доминируют в адекватной парадигме.

Таким образом, в художественной картине мира языковой образ развивает новые ассоциативные отношения. В результате продуцируются парадигматические ряды, которые являются итогом интеллектуально-эмоционального отражения действительности. Ассоциативные связи языкового образа на уровне парадигматики выявляют его синергетические свойства и таким образом раскрывают фрагмент целостной картины мира.

Литература

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики. – М., 2005. – 326 с.
2. Гальперин П. Я. Введение в психологию // Психология как объективная наука. Избранные психологические труды / Под ред. А.И. Подольского – М. – Воронеж, 1998. – С. 94-248.
3. Голованевский А. Л. О лексикографировании высокочастотных слов в «Поэтическом словаре Ф.И. Тютчева» // Вопросы лексики и фразеологии русского языка. Сб. науч. ст. – Орел, 2004. – С. 44-50.
4. Голубовская И. А. Этнические особенности языковых картин мира. – К., 2002. – 293 с.
5. Михеев М. Ю. Описание художественного мира Андрея Платонова по данным языка: 10.02.01 – русский язык / Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – Автореф. дис. ... докт. филол. наук. – М., 2004. – 67 с.
6. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М., 1997. – 824 с.
7. Урысон Е. В. Проблемы исследования языковой картины мира: Аналогия в семантике. – М., 2003. – 224 с.
8. Шаклен В. М. Понятия душа, дух, духовность в современном лингвокультурном универсуме // Культура народов Причерноморья. – № 54. – Октябрь 2004 г. – Симферополь. – С. 114-117.
9. Яценко Т. А. Культурный концепт и концептосфера как объект анализа (на материале повести В. Шукшина) // Система і структура східнослов'янських мов. До 170-річчя з дня народження О. О. Потебні: Сб. наукових праць. – К., 2005 – С. 211-217.

Петруляк В. Ф.

ДО ПИТАННЯ ПРО ФУНКЦІОНУВАННЯ ВІДАПЕЛЯТИВНИХ ТОПОНІМІВ

У нашому дослідженні ми торкнулися проблеми функціонування відапелятивних топонімів, які займають важливе місце у системі топонімоутворення. Найменування тісно пов'язане з комунікативною діяльністю людини. Процес номінації – складне і багатогранне явище, яке потребує постійної уваги і вивчення з боку дослідників-онимастів.

У сучасній лінгвістиці розроблені принципи номінації апелятивної лексики. Щодо найменування одиничних предметів та явищ, то цілком відмінна природа онімів (відсутність лексичного значення тощо) не дозволяє зробити ототожнення з принципами номінації загальних назв. Хоча, звичайно, між двома рівнями номінації – апелятивним та пропріальним – існує певний взаємозв'язок та взаємодія.

Н. Подольська специфіку топонімоутворення вбачає у двох основних процесах: це топонімізація апелятива (джерелом географічної назви служить загальна назва) та трансонімізація (існуюча вже назва, в тому числі й географічна, є джерелом утворення нового оніма). В межах трансонімізації дослідниця виділяє власне трансонімізацію – перехід будь-якого класу онімів у топонім, транстопонімізацію – перехід топоніма одного класу в інший (гідронім > ойконім, ойконім > гідронім, оронім > гідронім, ойконім > оронім та ін.), трансгідронімізація – перехід в межах класу гідронімів, трансойконімізація – перехід в межах класу ойконімів тощо [3].

Такі способи номінації, як субстантивізація, еліптізація, номінативізація, зафіксовані й описані закарпатським мовознавцем К. Й. Галасом у „Словнику українських топонімів Закарпаття”. Як зазначає автор, „аналіз ми прагнули давати такий, щоб, наскільки це можливо, був розкритий назвотворчий процес і щоб стало ясно, як і з якого мовного матеріалу одержано ту чи іншу географічну назву” [1, с. 112]. Субстантивіти – назви, які первісно мали вигляд двочленної назви, але згодом утратили означуваний член, після чого член означуючий субстантивувався. Наприклад: Б'ілакової <Б'ілакової Поле, В'інково <В'інково Поле. Еліптита – назви, які, не будучи одиницями прикметникового походження, втратили, як і субстантивіти, означуючий член (Коло Церкви < Поле Коло Церкви). Номінативіти – новоутворені назви у називному відмінку, які сформувалися з еліптитів шляхом перетворення прийменника у префікс при паралельному усуненні флексії непрямого відмінка та з одночасною заміною її відповідною флексією (у тому числі й нульовою) називного відмінка (Зар'іка < За Р'іків). Значну увагу дослідник приділяє й відапелятивним топонімам [1].

Будь-який спосіб номінації базується на відношенні номінаторів (суб'єктів номінації) до найменованих об'єктів. Вибір форми номінації суб'єктом відображає ставлення суб'єкта до об'єкта, суб'єкта до адресата, ставлення адресата до предмета найменування. Ставлення номінатора до об'єкта може бути об'єктивним або оцінним. Тому

цікавим з погляду функціонального навантаження є група топонімів, утворена шляхом топонімізації апелювання. Наведемо приклади деяких груп закарпатських відапелювативних топонімів, в основі яких лежать різні принципи найменування: 1) найменування об'єкта за природними характеристиками: **Багно** (агронім ужитий на позначення мокрої та заболоченої місцевості; пор.: *багно* 'мokraя заболоченная низина'[2, с. 214], 'багно' [6, т. 1, с. 83]), **Болонч'ак** (агронім ужитий на позначення обниженої вологої місцевості; пор.: *оболонь* 'низменное луговое пространство'[5, т. 3, с. 28], *болонь* 'луговая низменность'[2, с. 217], *болонье* 'оболонная, оболонь', *болонье* 'те саме'[6, т. 1, с. 110]), **Млаки** (агронім ужитий на позначення обниженої заболоченої місцевості; пор.: *млака* 'заболочена низина, трясына'[7, т.5, с.784]), **Моч'арка** (агронім ужитий на позначення заболоченої місцевості; пор.: *мочарі* 'драговина, трясовина' *мочар* 'те саме'[7, т. 5, с. 814]), **Моч'іла** (агронім ужитий на позначення мокрої, заболоченої місцевості; пор.: *мочило* 'місце (заглибина, ковбаня й т. ін.) для мочіння конопель, льону тощо' [7, т. 4, с. 815]); 2) найменування об'єкта за рослинністю, якою характеризується певна територія: **Дубини**° (агронім ужитий на позначення місцевості, де колись ріс дубовий ліс; пор.: *дубина* 'дубовий ліс, гай'[7, т. 2, с. 429], 'дубовий гай'[6, т. 2, с. 328]), **Ясин:ики** (агронім ужитий на позначення місцевості, яка знаходиться біля заростей ясеня; пор.: *ясинка* '(ліс) ясенина'[6, т. 2, с. 585]), **Футаток** (агронім ужитий на позначення досить великого родючого поля, де зазвичай росте диня; апелюватив, від якого утворилася назва, не фіксується словниками, але він засвідчений у діалектах угорської мови, пор.: *A futótök* та *virágzik* – Диня вже цвіте. (Виноградівський район, село Велика Паладь), **Хаши':і** (оронім ужитий на позначення заростей; пор.: *хаща* 'густий, непрохідний ліс, чагарник'[7, т.9, с. 32]); 3) номінація об'єкта за рельєфом місцевості: **Гора** (дримонім ужитий на позначення лісу; пор.: *гора* 'значне підвищення над навколишньою місцевістю або серед інших підвищень'[7, т. 2, с. 124]), **Горб** (агронім ужитий на позначення підвищеної місцевості; пор.: *горб* 'невелике округле підвищення на площині; бугор, пагорок' [7, т. 2, с.233]), **Гурка** (агронім ужитий на позначення підвищеної місцевості; пор.: *гірка* 'зменшено-пестливе до гора'[7, т. 2, с.74], *гора* 'значне підвищення над навколишньою місцевістю або серед інших підвищень'[7, т. 2, с. 124]), **Вур'х** (агронім ужитий на позначення пасовища, розташованого на підвищеному місці; пор.: *верх* 'верхня, найвища частина чого-небудь'[7, т. 1, с. 334]), **Долина** (агронім ужитий на позначення поля, розташованого в низинній місцевості; пор.: *долина* 'долина'[5, т.1, с.416]), **Ярок** (агронім ужитий на позначення поля, що знаходиться в довгій западині; пор.: *ярок* 'зменшено-пестливе до яр'[7, т. 11, с. 651], *яр* 'глибока довга западина (переважно з крутими або прямовисними схилами), що утворилися внаслідок розливу пухких осадкових порід тимчасовими потоками'[7, т. 11, с. 647]), **Лазы**° (агронім ужитий на позначення низинного поля; пор.: *лаз* 'рівна місцевість, вкрита трав'янистою рослинністю, що розвивається протягом усього вегетаційного періоду'[7, т. 6, с. 436]), **Ласки** (агронім ужитий на позначення поля, де випасають корів); 4) виділення об'єкта за розміром: **Вулич'ка** (дримонім ужитий на позначення вулиці, яка є маленьким відгалуженням від центральної дороги (офіційна назва – Вулиця Гагаріна); пор.: *вулиця* 'обмежений двома рядами будинків простір для їзди та ходіння'[7, т. 1, с. 785]), **Таблиця** (агронім ужитий на позначення невеликого за розміром поля; пор.: *tábla* '[mezzo] нива; смуга орної площі' [8, с.732]), **Клин** (агронім ужитий на позначення родючого поля; пор.: *клин* 'частина земельного угіддя, що виділяється за певною ознакою (за родом посіву тощо'[7, т. 4, с. 182]), **Клиниці'** (агронім ужитий на позначення родючого поля; клинець 'зменшено-пестливе до клин'[7, т. 4, с. 182]); 5) номінація об'єкта за типом будівлі, розташованої на прилеглий території, яка має: а) важливе суспільне призначення: **Амбулатор'ія** (урбанонім ужитий на позначення медичного закладу, який знаходиться в будинку дитячого садка; пор.: *амбулаторія* 'невеликий лікувальний заклад, що надає медичну допомогу прихожим, хворим, а також тим, які лежать вдома' [7, т. 1, с. 38]), **Пошта** (урбанонім ужитий на позначення будівлі відділення зв'язку; пор.: *пошта* 'державна установа, що пересилає і доставляє адресатам листи, гроші, легкі вантажі; приміщення, в якому вона міститься'), **Школа** (урбанонім ужитий на позначення будівлі, де проводиться навчання; пор.: *школа* 'приміщення, в якому міститься навчальний заклад'[7, т. 11, с.48]); б) господарське призначення: **Баргаз** (урбанонім ужитий на позначення будівлі, де зберігається зібраний виноград; знаходиться у винограднику; пор.: *borház* 'хатка на виноградних плантаціях, де зберігається різний інвентар для обробки винограду та виготовлення вина'[8, с. 124]), **Контора** (урбанонім ужитий на позначення місцевості, де знаходиться адміністративно-канцелярська установа з господарськими функціями; пор.: *контора* 'адміністративно-канцелярський відділ підприємства, закладу, установи або окрема установа з господарськими, фінансовими й т. ін. функціями' [7, т. 4, с. 268]), **Кочигарка** (урбанонім ужитий на позначення місцевості, де знаходився раніше будинок з паровими котлами; пор.: *кочегарка* 'приміщення, де містяться печі парових казанів'[7, т. 4, с. 315]), **Магазин** (урбанонім ужитий на позначення магазину, розміщеного в центрі села; пор.: *магазин* 'приміщення для роздрібної торгівлі, крамниця'[7, т. 4, с. 589]), **Обш':ежит'ііе** (урбанонім ужитий на позначення гуртожитку, побудованого для працівників колгоспу; пор.: *общежитие* 'гуртожиток' [4, с. 270]), **Склады**° (урбанонім ужитий на позначення приміщення, у якому знаходились мінеральні добрива; пор.: *склад* 'відповідно обладнане місце, будівля або приміщення для зберігання чого-небудь (продуктів, матеріалів і т.ін.)'[7, т. 9, с. 272]), **Склен** (урбанонім ужитий на позначення магазину, що знаходиться у центрі села; пор.: *склен* 'крамниця' [7, т. 9, с. 280]), **Столова** (урбанонім ужитий на позначення ідальні; пор.: *столовая* 'ідальня' [4, с. 186]), **Ток** (оронім ужитий на позначення місцевості, де знаходиться приміщення для молотби і просушування зерна; пор.: *тік* 'розчищене місце, спеціально підготовлений майданчик надворі або в приміщенні для молотби, очищення і просушування зерна'[7, т. 11, с. 36]), **Ферма** (урбанонім ужитий на позначення господарської будівлі, призначеної для утримання худоби); в) культурно-розважальне призначення: **Клуб** (урбанонім ужитий на позначення будинку, де знаходиться центр дозвілля села; пор.: *клуб* 'будинок, приміщення для різних організацій'[7, т. 6, с. 190]), **Бар** (урбанонім ужитий на позначення новозбудованого бару; пор.: *бар* 'буфет, бар, невеликий ресторан'); г) релігійно-духовне призначення: **Фара** (урбанонім ужитий на позначення будинку, в якому живе священик; пор.: *фара* 'будинок, у якому живе священик'[7, т.10, с.562]), **Цір'кôу** (урбанонім ужитий на позначення церкви; пор.: *церква* 'будівля, в якій відбувається християнське богослужіння' [7, т. 11, с. 202]); 6) найменування об'єкта за його спеціальним призначенням та особливостями використання: **Дамба** (оронім ужитий на позначення насипу, який перешкоджає проходу води; утворений від апелювання *дамба* 'дамба, штучна водяна споруда', що є німецького походження), **Ры'бник** (гідронім ужитий на позначення невеликого озера; пор.: *рибник* 'штучне водоймище або судно для живої риби'[7, т. 8, с. 528]),

Свина́рник (оронім ужитий на позначення місцевості, де колись знаходився свинарник; пор.: *свинарник* 'будівля для свиней' [7, т. 9, с. 70]), **Коза́р'н'а** (агронім ужитий на позначення поля, де тримають кіз улітку), **Коши́ра** (агронім ужитий на позначення поля, де розміщена загорода для овець; пор.: *кошара* 'загорода або хлів для овець, кіз; вівчарня' [7, т. 4, с. 315]), **Толока** (агронім ужитий на позначення місцевості, яка служить для випасу худоби; пор.: *толока* 'поле, що знаходиться під паром і служить випасом для худоби; вигін') та ряд інших.

Аналізований матеріал засвідчує: 1) функціональне навантаження семантики апелювання, на основі якого утворилася назва, передбачає односторонню оцінку найменованого об'єкта; 2) подана семантика топооснов утворює у свідомості користувача, що постає вже як адресат номінації, своєрідну систему і рівень знань про місцевість, хоча й „поверхневу”. Можна стверджувати, що аналіз відапелювативних топонімів є цікавим з погляду їх інформативно-оцінного навантаження, тому більш детальний опис плануємо здійснити у наступних наукових пошуках.

Література

1. Галас К. Словник українських топонімів Закарпаття // Українська мова на Закарпатті у минулому й сьогодні: Матеріали науково-практичної конференції / Ужгород, 5-6 травня 1992/. – Ужгород, 1993.
2. Марусенко Т. Полесьє (Лингвістика. Археологія. Топоніміка). – М., 1968.
3. Подольская Н. Типовые восточнославянские топоосновы. Словообразовательный анализ. – М., 1983.
4. Русско-украинский словарь: В 3 т. – К., 1981.
5. Словарь української мови/ Упорядкував з додаванням власного матеріалу Б. Д. Грінченко: У 4 т. – К., 1907-1909.
6. Словник староукраїнської мови XIV-XV ст.: У 2 т. – К., 1977-1978.
7. Словник української мови: В 11 т. – К., 1970-1980.
8. Угорсько-український словник / за ред. П. Лизанця. – Ужгород, 2001.

Підгорна А. Б.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ "FAUNA" У РОМАНАХ СЕСТЕР БРОНТЕ

У роботі досліджується вербалізація, функціонування та роль певних концептів у створенні специфічної авторської моделі світу. Дослідженню особливостей концептуалізації світу авторами художніх творів присвячена значна кількість наукових праць [1], [2], [3], [4], однак ще й зараз ця тема вважається не досить розробленою і потребує, на нашу думку, подальшого вивчення.

Під концептом як деяким ідеальним утворенням розуміють національно зумовлені ідеї фрагментів світу, "які були підведені під один знак і які визначають існування знаку як певної когнітивної структури" [5, с. 85]. У нашій роботі ми розглядаємо аналіз концептів як процес вияву концептуальних характеристик через значення мовних одиниць, що репрезентують певний концепт, їх словникові тлумачення та мовні контексти [6, с. 31]. Об'єктом аналізу при цьому постають змістовні значення, які несуть у собі окремі слова, словосполучення, типові пропозиції та їхні реалізації у вигляді конкретних висловів. Порівняння засобів репрезентації концепту в системі мови та в мовленні окремого індивіда (у нашому випадку це мова письменника) дозволяє визначити основний зміст концепту у національній концептосфері і, крім того, виявити індивідуальні принципи організації мовного матеріалу в індивідуальній концептосфері письменника.

При дослідженні авторських моделей світу концептуальний аналіз використовується для визначення семантичної структури лексики твору, при цьому об'єктом вивчення стають лексеми, які передають глибинний зміст того, що зображує автор, тобто ключові слова тексту, або текстові концепти. Концепти у тексті зводять різноманітні явища, які є предметами спостереження, до повної єдності, підводячи їх під одну семантичну лінію. Концептуалізація, у такий спосіб, є когнітивний процес, який формує семантичну репрезентацію інформації [7, с.40]. Дослідження семантики художнього тексту допомагає віднайти засоби вираження "концептів, які концентрують у собі результати авторського опанування дійсності і пропагують їх читачеві" [2, с.181].

Концепти, які існують в індивідуальній свідомості мовної особистості чи у колективній свідомості мовної групи, можна класифікувати за тематичною ознакою. Для позначення цих тематичних груп паралельно використовують поняття "концептосфера" [8, с. 6] та "концептополе" [9, с. 99]. Ми розглядатимемо співвідношення понять "концептополе – концептосфера" у цій функції як логічну категорію "частина – ціле", спираючись на те, що вперше термін "концептосфера" був введений Д.С.Лихачовим для назви сукупності потенцій, що існують у словниковому запасі мови народу в цілому чи в мові окремого його представника. Тому розглядаючи сукупності потенцій словникового запасу певних письменниць, ми досліджуємо їхню індивідуальну концептосферу, яка складається з декількох тематичних концептополів (природничого, побутового, фізіологічного, психологічного тощо).

Матеріалом аналізу у нашому дослідженні постають романи сестер Бронте – "Шерлі" Шарлоти Бронте [10], "Буремний перевал" Емілі Бронте [11] та "Незнайомка з Уайлдфел-Хола" Енн Бронте [12]. Вибір цей зумовлений спільністю багатьох параметрів за якими відрізняють художні твори, що і уможливило їх ефективне порівняння.

Спробуємо представити елемент аналізу природничого концептополя романів, а саме – концепту "FAUNA", котрий разом з концептами "LANDSCAPE", "FLORA", "CLIMATE" і складає природничий концептополе романів.

Дослідники виділяють макроконцепти, гіперконцепти, концепти та гіпоконцепти [9, с.101]. Макроконцепти, таксони найвищого рівня відповідно, є базовими концептотипами, які мають наднаціональний характер. Їх складовими, у свою чергу, є гіперконцепти, які вже відрізняються певною етнокультурною специфікою. Будучи складовими макроконцептів, гіперконцепти виступають як родові поняття по відношенню до видових – власне концептів, у складі яких можна виділити гіпоконцепти – найменші конститuentи концептополя.

Згідно цієї класифікації природничі концептополе романів дорівнює макроконцепту "NATURE", який складається з гіперконцептів "FAUNA", "LANDSCAPE", "FLORA" та "CLIMATE". Аналіз гіперконцепту "FAUNA" дозволив виділити у його складі власне такі концепти, як "BIRD" та "ANIMAL", які вже у свою чергу активізуються у свідомості гіпоконцептами – далі неподільними складовими даного концепту.

Так, наприклад, багаточисельністю відрізняються лексичні одиниці-активізатори концепту "BIRD" (котрі згідно з класифікацією наданою вище можна вважати гіпоконцептами у складі даного макроконцепту): lark (жайворонок), blackbird (чорний дрізд), linnet (коноплянка), cuckoo (зозуля), sparrow (горобець), pigeon (голуб), dove